

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет
Aix-Marseille Université (France)
TESOL – Ukraine

**НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ
В МОВІ І КУЛЬТУРІ**

Збірник наукових праць

Київ 2017

УДК 821.09(100)(082)

НЗ5

Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових
НЗ5 праць / за заг. ред. А.Г. Гудманяна. О.Г. Шостак. - К.:Талком, 2017. -
343 с.

ISBN 978-617-7397-36-5

Збірник містить тексти доповідей Х Міжнародної конференції з питань національної ідентичності в мові і культурі, що відбулася 17-18 травня 2017 року на кафедрі іноземних мов і прикладної лінгвістики Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (м. Київ, Україна).

Організаційний комітет

Голова оргкомітету:

Гудманян А.Г., д-р філол. наук, проф., директор Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Заступник голови:

Шостак О.Г., канд. філол. наук, доцент, зав. кафедрою іноземних мов і прикладної лінгвістики Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Члени оргкомітету:

Артюшкіна О., канд. наук з лінгвістики, доцент каф-ри славістики, університет Екс-Марсель, м. Екс-ан-Прованс, (Франція)

Раду А.І., канд. філол. наук, доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Рецензенти:

Дудок Р.І., д-р філол. наук, проф., зав. кафедрою іноземних мов для гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка

Мосенкіс Ю.Л., док. філол. наук, професор, професор кафедри сучасної української мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Чеснокова А.В., проф. каф-ри англ. філол. і перекладу Київського університету імені Бориса Грінченка

*Рекомендовано до друку Вченою радою Гуманітарного інституту
(Протокол № 3 від 19 квітня 2017 р.)*

ISBN 978-617-7397-36-5

© Національний авіаційний університет, 2017

© Колектив авторів, 2017

ПСИХОЛОГІЧНІ СТУДІЇ ГЕРОЯ У ТВОРАХ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО ТА МИКОЛИ ХВИЛЬОВОГО

Західноєвропейські літературознавці на початку ХХ ст. висловлювали думку, що в українській літературі взагалі нема новел, бо наші митці не відтворюють психологічних порухів своїх героїв, бояться заглянути у закапелки їхньої свідомості та підсвідомості. У дійсності це твердження хибне. Новелістами світового масштабу були Василь Стефаник, Григорій Косинка, Михайло Коцюбинський та Микола Хвильовий – «безстрашний аналітик суперечностей, потворностей, хвороб людини і суспільства, ірраціональності своєї доби» [3, 356].

У світовій літературі левова частка творів ґрунтує свій конфлікт на внутрішньому аспекті людського існування, а саме: на розмежуванні особистості героя на «частини», часто рівні за значенням та силою. Саме їх боротьба характеризується найширшим для інтерпретації художнім матеріалом та найбільшою емоційною напругою. Причому суперечності можна будувати і розглядати у багатьох планах: екзистенційному, культурному, моральному, часовому та ін. Чіткі паралелі у інтерпретації ідеї роздвоєння особистості можна простежити у творах М. Коцюбинського та Миколи Хвильового: «Я (Романтика)» має посвяту новелі «Цвіт яблуні». Пригадаймо слова М. Рильського: «Шукання Хвильового почалися там, де урвалися шукання Коцюбинського».

Присвята не випадкова. Микола Хвильовий підкреслює своєрідну естафету творчої палітри. Обидва твори написані у яскравій імпресіоністичній манері. Письменники у своїх новелах художньо аналізують процес розпаду alter ego головного героя у маргінальній ситуації. Як і Коцюбинський у «Цвіті яблуні», Хвильовий у основу конфлікту кладе особистісну сферу життя персонажа (тобто ту, яка найрізкіше і найвідвертіше реагує на вторгнення чужорідних ідей чи почуттів). Найскладніша ділянка душі головного героя новели та, де поєднуються кодекс чекіста і ще не втрачена людська гідність: «Я – чекіст, але я і людина». Він, за словами Ю. Лаврінєнка, – надлюдина, голова чорного трибуналу комуни, образ вольового, але підпорядкованого вищій силі чоловіка, на совісті якого життя людей. «Шість на моїй совісті? Ні, це неправда. Шість сотень, шість тисяч, шість мільйонів – тьма на моїй совісті!!». Та водночас він є

люблячим сином. Повертаючись додому після кривавих злочинів, він бачить перед собою милосердну матір, яка вміє прощати своєму синові роздвоєння душі і тимчасове, як спалах блискавки, торжество злочинного «я»; матір, яка передчуває грозу та розколотість внутрішньої сутності справжнього комунара.

Близькість межі руйнівним чином впливає на індивідуальність героїв обох новел. Спершу проявляється так би мовити «інша сторона» морального образу персонажа – егоїстично-меркантильне сприйняття реальності: ціною життя матері утримати владу над «чекістом» та досягнути омріяної «загірної комуни» (у Коцюбинського: смерть дитини – емоційний матеріал для майбутнього роману). Проте в динаміці подій Хвильовий іде далі у змалюванні конфлікту. Герой новели Коцюбинського більш статичний, адже позбавлений можливості керувати ситуацією. Хвильовий же змальовує свого персонажа в умовах вибору між двома правдами. І якщо ж у Коцюбинського дві частини одного цілого залишаються співіснувати й надалі, то автор твору «Я (Романтика)» проектує через факт смерті матері головного героя процес повного поглинання особистості єдиною ідеєю. Письменник змальовує складний шлях, на якому персонаж знайшов власне «я». Нехай ці пошуки й суперечать моральним настановам сучасного суспільства, проте автор свідомо не засуджує «чекіста». Його метою є не трактування вчинків головного героя, а демонстрація суперечності вибору априорі. Справедливо зазначав Микола Зеров, що Хвильовий «...шукає психологічної манери, спираючись у своїх шуканнях на трохи мелодраматичний психологізм Коцюбинського».

Письменники поєднують у єдиному образі головного персонажа та безпосередньо оповідача, тобто зароджують конфлікт між реальністю та абстрактним світом свідомості героя. Отже, ідентифікація твору відбувається у різних часових площинах: реальному часі (динаміка подій) та ідеальному (розповідь). Таким чином, автори програмують уже наявний часовий конфлікт у сприйманні описуваного. Читач обирає між можливістю бути учасником твору чи слухачем версії подій, інтерпретованої автором. У певних епізодах часові площини перетинаються. Ці моменти характеризуються зростанням емоційної напруги та загостренням конфлікту між частинами роздвоєної особистості героя (у творі вони найчастіше проявляються ліричними авторськими відступами, асоціаціями або риторичними фігурами). Саме у ці моменти найкраще можна простежити основу конфлікту особистості.

Наслідування імпресіоністичної манери письма дало можливість Хвильовому ввести цікавий прийом – потік свідомості. Увесь твір

пронизаний думками та особистісними переживаннями героя. До того ж ці роздуми часто безпідставні, суперечать і різко контрастують між собою, що зумовлено внутрішньою боротьбою персонажа. Втомлений та виснажений пережитим розум «м'ятежного сина» відмежовується від горя. Подібну ситуацію знаходимо й у «Цвіті яблуні». «Голова снує думки. Про що я думаю? Я думаю про щось чуже, стороннє, неважне, а проте тямлю, що я не забув свого горя». Автор намагається відтворити миттєвий рух відчуттів, швидкоплинну зміну емоцій та раціональних аргументів, що вступають у внутрішній конфлікт. У роздуми героя зненацька, незалежно від його волі вриваються асоціації та образи. Ніби у ньому живе інша істота: «...я се чую, я розумію, хтось мені говорить про се, хтось другий, що сидить у мені... Я знаю, що то він дивиться моїми очима, що то він ненажерливою пам'яттю письменника всичує в себе всю картину смерті на світанні життя». Авторські думки простягаються у часовому плані, переносять читача у абстрактний світ і застосовуються з метою відмежування від реальності та уповільнення стрімкого плину подій. Але як тільки герой вловлює якусь алюзію чи його погляд наштовхується на конкретний предмет-символ, свідомість бере гору над ірраціональним сприйняттям. Реальність вривається до мозку персонажа. «Я відкидаю голову. Так, це була галюцинація...». «Годинник у столовій пробив другу. Голосно, різко. Сі два дзвінки впали мені на голову, як грім із неба, як ніж гільйотини. Вони мене мало не забили». Героєві «мислі – до неможливості натягнутий дріт». Ниточки свідомості перерізаються жорстким ножем раціонального сприйняття оточення. Кожна деталь, своєрідно переломлена крізь збуджену, схвильовану психіку героя, передає його душевні страждання.

Значну увагу обидва письменники приділяють головному реагенту у процесі розпаду особистості – незвичайній події. Герої постають перед нами у екстремальних ситуаціях. «Там, у жінчиній спальні, вмирає моя дитина». «...Бачу свою дівчинку, її голі ручки на рядні; бачу, як ходять під рядном її груди, як вона розтулює спечені губи й ловить повітря... Се крає мені серце. Коли б швидше кінець!... Я втрачаю єдину й кохану дитину...» («Цвіт яблуні»). «Я пориваюся крикнути: «Мати! Кажу тобі: іди до мене! Я мушу вбити тебе». Якщо ж у звичайних умовах частини особистості можуть мирно співіснувати, то у ситуації маргінесу вони набувають протилежної поляризації: моральні принципи протистоять суспільним обов'язкам чи меркантильним інтересам. Герой, позбавлений компромісу, опиняється на межі, переступити яку

означає зробити вибір (між люблячим батьком і митцем, між сином та катом-вбивцею).

Наслідуючи Коцюбинського, Микола Хвильовий використовує певні прийоми, які можна спостерігати й у «Цвіті яблуні». Наприклад, у обох творах бачимо застосування стислості часу як засобу обмеження вибору героя. «Годинник у столовій пробив другу. Голосно, різко». «Знову на далекій міській башті за перевалом дзвенить мідь: то б'є годинник». Письменники вміло тут використовують градацію: стрілка безжально лічить секунди до фіналу, гнітить героя і водночас розбурхує у ньому водоспад емоцій та переживань, які з кожним ударом нарастають. Годинники «байдуже рахують ваші терпіння й довгими стрілами-пальцями наближають хвилину катастрофи». Час нагадує, що ми смертні і звітуємо про свої вчинки у книзі життя. Це звіт перед вічністю.

Також у обох творах дія відбувається у замкненому просторі. Описувані письменниками місця дуже схожі. Невеличкі кабінети, у яких, здається, найменший промінь світла від лампи, немов надія, губиться у темних закутках кімнати. Стіни ізолюють героя, дозволяють сконцентрувати увагу на головній проблемі. З плином часу з'являється враження, що кімнати зменшуються, стискаються, примушуючи при цьому персонажа рішуче діяти. Саме тому у межовій ситуації головних героїв новел єднає також бажання вирватися з ненависного місця на відкритий, необмежений простір, тобто уберегти себе від фатального рішення. Так, персонаж «Цвіту яблуні» вибігає у яблуневий садок. Чекіст, усвідомлюючи близькість вибору, мчить на вулицю та йде навпростець. «Я йшов у нікуди». Трикратне повторення цієї фрази підтверджує складність і, можливо, відсутність вибору головного героя. «Воістину: це була дійсність, як зграя голодних вовків. Але це була й єдина дорога до загірних озер невідомої прекрасної комуни».

Отже, прагнучи передати драматизм людського життя на зламі епох, Микола Хвильовий широко використовує слідом за Михайлом Коцюбинським здобутки модерної європейської культури, передусім імпресіонізму та експресіонізму, гідно торує в українській літературі нової доби шлях до визнання. Як зазначав А. Колісниченко, «вельми зримо, що структура новели Хвильового «Я (Романтика)» функціонує як творчий розвиток модерністичних принципів Михайла Коцюбинського в «Цвіті яблуні» та «Intermezzo». Чи не вперше в українській літературі душа людини постає такою нещадно оголеною, такою роздвоєною, роздертою протиріччями.

Актуально сьогодні звучать слова Ліни Костенко. «Умирають майстри, залишаючи спогад, як рану». Проте саме їм ми повинні

дякувати за найцінніші здобутки української літератури, бо «вони – як Атланти. Держать небо на плечах. Тому і є висота».